

УДК 364-78-055.2:316.614.5

DOI:

Романовська Людмила Іванівна

доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор
завідувач кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

Lroman@online.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7547-4575>

Василенко Олена Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедра психології та педагогіки

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

vasilenko.dm@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4935-0258>

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ЖІНОК, ЯКІ СТАЛИ
ЖЕРТВАМИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї**

Анотація. Актуальність проблеми домашнього насильства зумовлена тим, що насильство над жінкою є однією з найбільш розповсюджених у світі форм порушення прав людини. Щороку майже 70% жінок піддаються різним формам знущань і принижень, а реакція суспільства на випадки домашнього насильства часто є неадекватною і навіть ворожою. Метою статті є висвітлення феноменології домашнього насильства та експериментальне дослідження соціально-психологічного стану жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї. У дослідженні були використані такі діагностичні методики, як «Індивідуально-типологічний опитувальник ІТО» та «Тест руки Вагнера (Hand Test)». За результатами проведеного дослідження встановлено, що жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї умовно можна поділити на дві групи: «слабкі» та «сильні». Для жінок, віднесених як до першої, так і до другої групи характерний конформний стиль міжособистісної поведінки, який виявляється в невпевненості у собі, надмірній орієнтованості на загальноприйняті норми поведінки. За результатами дослідження також встановлено, що у жінок першої групи наявний внутрішньо особистісний конфлікт і в ситуації насильства у них часто виникають суперечливі почуття ненависті й вини. А в жінок другої групи реакції комунікації і афектації в ситуації насильства набувають більш стеничного характеру. Результати проведеного дослідження показали необхідність впровадження тренінгів з подолання тривожності та страхів у жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї.

Ключові слова: домашнє насильство; жінки; соціально-психологічний стан жінок; насильство щодо жінок.

Вступ. Однією з найбільш розповсюджених у світі форм порушення прав людини є домашнє насильство. У «Методичних рекомендаціях щодо запобігання та протидії насильству» зазначено, що понад 3 мільйони дітей в Україні щороку спостерігають за актами насильства у сім'ї або є їхніми вимушеними учасниками, а майже 70 % жінок піддаються різним формам знущань і принижень. Також щорічно близько 1500 жінок помирають від рук власних чоловіків, і майже 100 % матерів, які зазнали насильства, народили хворих дітей [4].

На жаль, реакція суспільства на випадки домашнього насильства часто є неадекватною і навіть ворожою, а кримінальні покарання за аналогічні порушення є набагато м'якшими, у порівнянні з покараннями по відношенню до сторонніх осіб. Сумною реальністю сьогодення є те, що законодавча база, яка б мала захищати жертв домашнього насильства, діє лише на папері і є досить неефективною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням насильства в сім'ї присвячена значна кількість наукових публікацій, в яких висвітлені різноманітні аспекти цієї проблеми. Так, зокрема, Т. Забеліна дає власне визначення поняттю «домашнє насильство», під яким вона розуміє повторюваний зі збільшенням частоти цикл фізичних, сексуальних, словесних, емоційних та економічних образ стосовно своїх близьких з метою набуття над ними влади й контролю [2, с. 54].

В свою чергу, К. Мінакова стверджує, що домашнє насильство – це проблема, яка часто замовчується в сім'ях. Але, на жаль, від мовчання ситуація не вирішується, а навпаки – загострюється, бо образи переростають в бійки, а страх – в апатію [5].

І. Грабська дослідила психологічні зміни, які відбуваються з жінками, жертвами домашнього насильства [1]. На основі своїх досліджень вона зробила висновки про те, що у цих жінок змінюється ставлення до себе (втрачається цікавість до себе і свого зовнішнього вигляду, знижується самооцінка), змінюється ставлення до людей (зростає недовіра та образа на оточуючих) та змінюється ставлення до життя (втрачається сенс життя) [1].

Аспекти соціальної роботи з жінками, які зазнали насильства в сім'ї розглядаються в дослідженнях О. Кравченко, О. Заболотної та М. Скочко [3]. Дослідники зазначають, що жінки, які стали жертвами насильства в сім'ї потребують соціальної реабілітації, тобто виду роботи, який спрямований на відновлення їх морального, психічного та фізичного стану, їх соціальних функцій, приведення поведінки у відповідність із загальноприйнятими правилами і нормами [3, с. 34].

Аналіз літературних джерел показав, що проблема, яка висвітлюється в даному дослідженні є багатоаспектною. Над її вивченням працювало багато вчених, але на сьогоднішній день в нашій країні та в світі проблеми домашнього насильства загалом, та насилля над жінками зокрема, значно загострюються.

Метою статті є висвітлення феноменології домашнього насильства та експериментальне дослідження соціально-психологічного стану жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї.

Методи дослідження:

- теоретичні методи (аналіз і синтез літературних джерел, їх порівняння та класифікація);
- емпіричні методи (тестування за методикою «Індивідуально-типологічний опитувальник ІТО» для вивчення провідних тенденцій і стилю міжособистісної поведінки жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї та тестування за методикою Hand-test (Е. Вагнера) для діагностики агресивних тенденцій у досліджуваних жінок);
- методи кількісної і якісної обробки даних.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства насильство щодо жінок є одним з основних соціальних механізмів, за допомогою якого жінок примушують займати підлегле становище порівняно з чоловіками. Насильство щодо жінок означає будь-який акт насильства, що чиниться на підставі статевої ознаки, який спричиняє або може заподіяти фізичний, статевий, психологічний збиток або страждання жінкам, а також загрози скоєння таких актів, примус або довільне позбавлення волі, будь-то у громадському або особистому житті [1].

В Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» зазначено: «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [6].

Для дослідження соціально-психологічного стану жінок, які зазнали насильства в сім'ї ми використали психодіагностичні методики, що спрямовані на вивчення емоційної сфери, мотиваційної направленості та стиля міжособистісних стосунків з акцентом на провідних тенденціях. Це такі методики, як «Індивідуально-типологічний опитувальник ІТО» та «Тест руки Вагнера (Hand Test)».

До участі у дослідженні були залучені жінки, які зазнали домашнього насильства (окремих проявів або будь-якої їхньої сукупності) і погодилися прийняти участь в експерименті. Всього було обрано 35 жінок віком від 21 до 55 років, які на момент дослідження перебували в офіційному або незареєстрованому шлюбі.

Першою методикою ми обрали «Індивідуально-типологічний опитувальник ІТО» [7]. За допомогою цієї методики ми змогли отримати дані, які дозволили визначити провідні тенденції, притаманні досліджуваним жінкам, і на їх основі віднести цих жінок до певного типу особистості.

Результати дослідження індивідуально-типологічних властивостей жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї відображені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники індивідуально-типологічних властивостей жінок, які зазнали насильство в сім'ї (у %)

№ з/п	Індивідуально-типологічні властивості	Норма	Акцентуація	Деадаптація
1.	Тривожність	0	17,1	28,6
2.	Сензитивність	0	2,9	25,7
3.	Лабільність	5,7	22,9	22,9
4.	Інтроверсія	8,6	22,9	14,2
5.	Екстраверсія	20	5,7	5,7
6.	Ригідність	20	5,7	2,9
7.	Агресивність	20	5,7	0
8.	Спонтанність	25,7	17,1	0

Отже, наведені дані в таблиці 1 свідчать про те, що для більшості жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї притаманні такі особистісні риси, як лабільність, інтроверсія та тривожність. Це жінки так званого «слабкого» (гіпостенічного) типу. Для них характерна соціальна пасивність поведінки, недостатня товариськість, сором'язливість, вразливість, невпевненість в собі, схильність до самоаналізу, самозвинувачень тощо.

Для другої категорії жінок – «сильного» типу характерні такі індивідуально-типологічні властивості, як екстраверсія, спонтанність, агресивність. Такі жінки нестійкі у своїх прагненнях і бажаннях, схильні до надмірно бурхливої реакції на стрес, комунікативні, занадто активні, артистичні і мають виражену потребу у визнанні та самоствердженні. У міжособистісних стосунках часто проявляють поверховість, образливість, дратівливість.

Таким чином, аналіз результатів проведеного індивідуально-типологічного опитувальника ІТО засвідчив, що жінок, які в результаті взаємодії з зовнішніми чинниками найбільш ризикують стати жертвами подружнього насильства, можна поділити на дві групи: 1 група – це надчутливий (сензитивно-інтравертний) тип і 2 група – тривожно-лабільний екстравертний тип.

На основі результатів проведеної методики Hand-test (Е. Вагнера) [8] ми дослідили неусвідомлені тенденції активності досліджуваних жінок, зміст яких не повністю представлений у їхній свідомості.

Результати дослідження агресивних тенденцій за методикою Hand-test (Е. Вагнера) жінок першої групи відображені в таблиці 2.

Таблиця 2.

Результати дослідження агресивних тенденцій за методикою Hand-test (Е. Вагнера) у жінок першої групи

№ з/п	Тенденції	%
1.	Агресія	37,1
2.	Залежність	34,3
3.	Афектація	11,4
4.	Комунікація	17,2

Дані, наведені в таблиці 2 свідчать, що у досліджуваних жінок першої групи установки на соціальну співпрацю і залежність переважають над агресивними, домінантними тенденціями. Найбільш вираженою є категорія «агресія» – 37,1% досліджуваних. Також досить суттєвою є категорія «залежність» – у 34,3% жінок першої групи. В свою чергу, категорії афектація і комунікація мають також значні показники – 11,4% та 17,2%.

Отримані результати дослідження показали, що у досліджуваних жінок першої групи наявний внутрішньо особистісний конфлікт і в ситуації насильства у них часто виникають суперечливі почуття ненависті й провини. Чутливість, емоційна залежність жінки від партнера породжує реакцію відчаю, а на поведінковому рівні це проявляється вербальною агресією (захисна реакція). Це деструктивна стратегія вирішення конфлікту, оскільки агресія жертви провокує ще більшу агресію насильника і ніби виправдовує його вчинки.

Результати дослідження агресивних тенденцій за методикою Hand-test (Е. Вагнера) жінок другої групи представлені в таблиці 3.

Таблиця 3.

Результати дослідження агресивних тенденцій за методикою Hand-test (Е. Вагнера) у жінок другої групи

№ з/п	Тенденції	%
1.	Агресія	11,4
2.	Залежність	40
3.	Афектація	17,2
4.	Комунікація	31,4

Як видно з даних, наведених у таблиці 3, у досліджуваних жінок другої групи установки на соціальну співпрацю і залежність переважають над агресивними тенденціями. Найбільш вираженою категорією є «залежність» (40% жінок) та комунікація (31,4% досліджуваних). Це вказує на те, що жінки другої групи в ситуації насильства діють більш гнучко, частіше схильні домовлятися з партнером, тиснуть на жалість. Нижчий рівень агресивності пояснюється можливістю її компенсації в спілкуванні з широким колом оточуючих, відкритістю до реального світу, здатністю відволікатись на повсякденні події.

Таким чином, результати дослідження неусвідомленої агресивності за методикою Hand-test (Е. Вагнера) показали, що у досліджуваних жінок обох груп в сумі переважають адаптивні стратегії активності, хоча при цьому найбільш вираженою є реакція агресії. Проте реакції жінок з другої групи більш узгоджені.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного діагностичного дослідження соціально-психологічного стану жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї показали, що цих жінок умовно можна поділити на дві групи: «слабкі» та «сильні». Жінкам «слабкого» типу притаманна висока тривожність, підвищена чутливість до впливів оточуючого

середовища, вразливість, виражена залежність мотиваційної сфери від стосунків, що складаються зі значущими іншими, виражена потреба у глибокій і постійній прихильності та захисту з боку більш сильної особистості, невпевненість у собі, пасивність, інертність у прийнятті рішень, песимістичність, схильність до самозвинувачень, самокритичність, емоційна невірноваженість, схильність до надмірної драматизації в ситуації стресу.

До другої групи віднесені жінки, тип реагування яких базується на основі змішаного типу вищої нервової діяльності з переважанням лабільності нервових процесів. Провідні типологічні тенденції, притаманні цим жінкам визначаються координатами екстраверсія, тривожність, лабільність, активність, зверненість до зовнішнього, об'єктивного світу речей, схильність до широких соціальних контактів за відсутності тенденції до самоаналізу.

Отримані результати дослідження за методикою Hand-test показали, що у досліджуваних жінок першої групи наявний внутрішньо особистісний конфлікт, який виникає в ситуації, коли людина змушена підкорятись обставинам всупереч внутрішньому протесту. В ситуації насильства у таких жінок часто виникають суперечливі почуття ненависті і вини. Показники за методикою Hand-test у досліджуваних жінок другої групи також підтверджують дані, отримані за допомогою за методики ІТО: конформному, компромісному типові відповідають реакції комунікація і афектація, які у жінок цієї групи набувають більш стеничного характеру.

Перспективи подальших досліджень в цьому напрямку вбачаємо в розробці та впровадженні програми тренінгу з подолання тривожності та страхів у жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї.

Список використаної літератури

1. Грабська І. А. Насильство у подружніх стосунках: зарубіжний досвід досліджень та консультування. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 9-10. С. 20-25.
2. Забеліна Т. А. Жінка і насильство. М.: ЕКСМО-Прес, 1995. 105 с.
3. Кравченко О., Заболотна О., Скочко М. Аспекти соціальної роботи з жінками, які зазнали насилля. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2019. Вип. 3. С. 26-34.
4. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30017> (дата звернення: 21.07.2020).
5. Мінакова К. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки – жертви сімейного насилля. *Соціальна педагогіка*. 2005. № 2. С. 43-47.
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству / Закон України від 01.01.2020 № 2671-VIII Офіц. вид. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 21.07.2020).
7. Собчик. Л. Н. Индивидуально-типологический опросник: Практическое руководство к традиционному и компьютерному вариантам теста. Боргес, 2010. 60 с.
8. Тест руки Вагнера (Hand Test) URL: <https://vsetesti.ru/351/> (дата звернення: 07.08.2020)

References

1. Hrabaska, I. A. (1998). Nasylystvo u podruznykh stosunkakh: zarubizhnyi dosvid doslidzhen ta konsultuvannia. [*Domestic violence: foreign experience of research and counseling*]. Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota [*Practical Psychology and Social Work*]. 9(10). 20-25. [in Ukrainian].
2. Zabelina, T. A. (1995). Zhinka i nasylystvo. [*Woman and violence*]. M.: EKSMO-Pres. [in Ukrainian].
3. Kravchenko, O., Zabolotna, O., Skochko, M. (2019). Aspekty sotsialnoi roboty z zhinkamy, yaki zaznaly nasyllia. [*Aspects of social work with women who have been abused*]. Sotsialna robota ta sotsialna osvita [*Social work and social education*]. 3, 26-34. [in Ukrainian].
4. Metodychni rekomendatsii shchodo zapobihannia ta protyдии nasylystvu (2018). [*Guidelines for preventing and combating violence*]. <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30017> [in Ukrainian].
5. Minakova, K. (2005). Osnovni sotsialno-pedahohichni ta psykholohichni kharakterystyky zhinky – zhertvy simeinoho nasyllia. [*The main socio-pedagogical and psychological characteristics of women - victims of domestic violence*]. Sotsialna pedahohika [*Social pedagogy*]. 2, 43-47. [in Ukrainian].
6. Pro zapobihannia ta protydiuu domashnomu nasylystvu (2020). [*On prevention and counteraction to domestic violence*] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].
7. Sobchik, L. N. (2010). Individual'no-tipologicheskij oprosnik: Prakticheskoe rukovodstvo k tradicionnomu i komp'yuternomu variantam testa. [*Individual-typological questionnaire: A practical guide to traditional and computer versions of the test*]. Borges. [in Russian].
8. Test ruki Vagnera (1962). [Hand Test] <https://vsetesti.ru/351/> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 01.10.2020 р.

Стаття прийнята до друку

Romanovska Liudmila

Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Psychological Sciences, Ph.D.

Professor

Head of Social Work and Pedagogics Department

Khmelnytsky National University

Khmelnytsky, Ukraine

Vasylenko Olena

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor

Department of Psychology and Pedagogics

Khmelnytsky National University

Khmelnytskyi, Ukraine

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL STATE OF WOMEN BEING VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE

Abstract. The urgency of the problem of domestic violence is due to the fact that violence against women is one of the most common forms of human rights violations in the world. Every year, almost 70% of women are subjected to various forms of bullying and humiliation, and society's response to accidents of domestic violence is often inadequate and even hostile. The purpose of the paper is to highlight the phenomenology of domestic violence and to experimentally study the socio-psychological condition of women who have been victims of domestic violence. The study has used such diagnostic techniques as 'Individual-typological ITQ questionnaire' and 'Wagner's Hand-Test (Hand-Test)'. The study has found that women who have been victims of domestic violence can be divided into two groups: 'weak' and 'strong'. Women of the 'weak' type are characterized by high anxiety, hypersensitivity to environmental influences, vulnerability, self-doubt, passivity, inertia in decision-making, pessimism, tendency to self-blame, self-criticism, emotional imbalance, tendency to excessive drama in stress situation. Women of the 'strong' type are characterized by extraversion, lability, activity, appeal to the external, objective world of things, a tendency to broad social contacts in the absence of a tendency to introspection. According to the results of the study, it is established that women of both groups have a conformal style of interpersonal behavior, which is manifested in self-doubt, excessive focus on generally accepted norms of behavior. Also, in the first group, women have a very pronounced intrapersonal conflict and, in situations of violence, they often have conflicting feelings of the hatred and the guilt. And, in the second group, the women's reactions of communication and affectation, in a situation of violence, become more mundane. The results of the study have shown the need for training to overcome anxiety and fear of women who have been victims of domestic violence.

Key words: domestic violence; women; socio-psychological condition of women; violence against women.